

Romuald Wojtulewski

**AKCEPTACJA INNOŚCI
- SPOSTRZEGANIE ODMIENNOŚCI NARODOWEJ
STUDENTÓW Z UKRAINY
WŚRÓD STUDENTÓW UCZELNI KRAKOWSKICH**

**Accepting the Otherness – Perception of Nationality differences
of Ukrainian Students in Cracow’s Academic Society**

Phenomenon of migration is present in modern world among every society. People are relocating due to career goals, educational opportunities or to settle down in better place to live. It is caused by their country’s economic situation, military conflict or individual reasons. In recent times number of Ukrainian students migrating to Poland has become arguable topic among media and academic societies. The purpose of the studies was to define attitude of Polish students to Ukrainization of universities and to ascertain the most common stereotypes od Ukrainian students. In order to measure variables the authors self-designed questionnaire including 5 Likert scale and semantic differential scale was used. The study included 100 students of different Cracow universities. Results of study has shown that polish students attitude to students from Ukraine is mostly positive, but there are deeply ingrained stereotypes about this social group.

Key words: students, Ukrainians, attitude, stereotypes, national differences

Wprowadzenie

Etniczność wciąż pozostaje jedną z centralnych kategorii organizujących podziały społeczne we współczesnym świecie. Historia niemal każdego państwa Europy jest w sporej mierze opowieścią o zmaganiu się z faktem narodowej lub etnicznej odrębności grup wewnątrz państwa lub konfliktów wzdłuż podziałów narodowościowych. Pojęcia te jedynie z pozoru pozostają synonimami, a w praktyce różnią się od siebie. O mniejszości narodowej mówimy wówczas, gdy jej członkowie pochodzą z grupy posiadającej własny byt państwowy. Postrzeganie odmienności narodowej Ukraińców przez Polaków ma historię tak długą i bolesną, jak cała historia stosunków polsko ukraińskich. Dominująca w Polsce narracja organizująca obiegowe postrzeganie Ukraińców, a także ich historii, rozwoju ich państwowości oraz kształtowania świadomości narodowej, formułowana jest już w procesie edukacji szkolnej poprzez kanon lektur. Doświadczenia historyczne Polski w relacjach z innymi narodami i mniejszościami etnicznymi są pełne konfliktów, nieudanych politycznych eksperymentów, imperialnych ambicji i – w sporej mierze – zwykłej nietolerancji. Po II wojnie światowej nastąpiło przesunięcie granic i czystka etniczna zwana „Akcją Wisła”. Jej ofiarą padła ludność ukraińska i łemkowska oraz Niemcy, którzy zostali wypędzeni z ziem zachodnich. Sprawilo to, że Polska stała się krajem monoetnicznym. Zakazano działalności niezależnych stowarzyszeń i organizacji mniejszościowych. Z biegiem lat zezwolono na zakładanie towarzystw „miłośników kultury”, co było furtką dla podtrzymywania języka i kultury mniejszości narodowych i etnicznych. Obecnie, integracja Polski ze strukturami Unii Europejskiej stworzyła zupełnie nowe szanse i wyzwania dla polskiego społeczeństwa. Jednym z wyzwań jest stosunek do emigracji. Nigdy dotąd Polska nie przyjmowała tak wielkiej liczby emigrantów – przez wiele lat to Polacy byli emigrantami, głównie na zachód Europy i do USA. Zjawisko imigracji, z jakim obecnie mamy do czynienia, bardziej przypomina zjawiska migracji wewnątrz Unii Europejskiej, niż znane na Zachodzie procesy tworzenia silnych społeczności spośród uciekinierów z krajów Trzeciego Świata. Mimo barier politycznych i ekonomicznych Ukraińcy są z wielu względów bliscy kulturowo polskiemu społeczeństwu. Mniejsze są ich bariery językowe. Nie zachodzi też – przynajmniej na razie – żaden zauważalny proces gettoizacji mniejszości ukraińskiej w Polsce.

W czasach wszechobecnej globalizacji, przenikania kultur i mieszania się grup społecznych, zjawisko stereotypizacji, stygmatyzacji i negatywne postawy wobec inności są wciąż obecne. Wiele się mówi o tolerancji, empatii, wyrozumiałości czy pięknie różnorodności, jednak niewielu kieruje się nimi w swoim postępowaniu. Środowisko akademickie, jako specyficzna grupa młodych ludzi, rządzi się swoimi prawami. Nie obce są tam negatywne postawy, ale też akceptacja i tolerancja wobec różnorodności narodowej. Nowa sytuacja, jaką jest zjawisko napływu osób innej narodowości, spotyka się z dużą krytyką. Wyuczone

schematy zachowania, zakorzenione stereotypy czy uprzedzenia wobec innych nacji, są postawą stygmatyzacji i wykluczenia.

Postawy społeczne

Współcześnie psychologia traktuje osobowość człowieka w kategoriach postaw, przekonań i motywów, które ukształtowane są przez wychowanie, tak więc ludzka osobowość przejawia się w zachowaniu jednostki. Silnie obecnym we współczesnej psychologii społecznej jest termin „postawa”. Jak definiuje postawę Tadeusz Mądrzycki

Postawa to ukształtowana w procesie zaspokajania potrzeb, w określonych warunkach społecznych, względnie trwała organizacja: wiedzy, przekonań uczuć, motywów, pewne formy zachowania i reakcji ekspresywnych podmiotu związana z określonym przedmiotem lub klasą przedmiotów¹.

Najbardziej trafną wobec tematu jest stworzona przez Elliota Aronsona definicja postawy. Postawa (*attitude*) jest to „trwała ocena – pozytywna lub negatywna – ludzi, przedmiotów i pojęć”. Postawa zawiera w sobie kilka komponentów. Komponent emocjonalny – czyli reakcje emocjonalne wobec przedmiotu postawy, poznawczy – czyli nasze myśli i przekonania o danym przedmiocie postawy, a także komponent behawioralny, który składa się z jawnych zachowań, działań dających się zaobserwować wobec konkretnego przedmiotu postawy.

W związku z wielowymiarowością postaw w porównaniu do opinii, są one niezwykle odporne na zmiany². Model trójskładnikowy postawy zakłada, że każda z postaw zawiera wyżej wymienione komponenty, natomiast nie każda postawa powstaje w jednakowy sposób. Powodem różnego pochodzenia postaw, może być fakt przewagi pewnych typów doświadczeń. Na podstawie tej tezy, wyróżniono postawy pochodzące z trzech źródeł – poznawczych, emocjonalnych lub behawioralnych. Źródła poznawcze można uznać za najbardziej rzetelne, gdyż opierają się na przekonaniach o cechach obiektu oraz faktach, na których opierana jest obiektywna ocena. Postawy mające charakter emocjonalny są tworem przekonań moralnych czy religijnych, „nie są skutkiem racjonalnej oceny, nie kierują się logiką oraz są często związane z wartościami, zatem próba ich zmiany jest podważaniem wartości”³.

Postawy społeczne kształtują się pod wpływem różnorodnych czynników społeczno-kulturowych. Postawy jednostki mają uwarunkowania kulturowe i według Mądrzyckiego

¹ T. Mądrzycki, *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, Warszawa 1977, s. 27.

² E. Aronson, *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 2005, s. 111.

³ E. Aronson, D.T. Wilson, M.R. Akert, *Psychologia społeczna*, Poznań 2006, s. 181.

wiąże się to przede wszystkim z [...] przynależnością [jednostki] do określonego narodu, klasy lub warstwy społecznej. Każda z tych społeczności posiada swoją kulturę [...] ideologię, normy społeczne, style zachowania, wzory osobowe, itp. Wszystkie te elementy kultury oddziałują na postawy jej uczestników⁴.

Wpływ na kształtowanie się postawy mają także podstawowe grupy społeczne z kręgu życia jednostki. Do takich zaliczyć można rodzinę, która w okresie największej plastyczności psychiki dziecka, najmocniej na nią oddziałując, przekazując wartości społeczne, normy moralne, obyczajowe, a nawet stereotypy. Innym, równie istotnym czynnikiem wpływającym na postawy, jest wiedza. Zdaniem autora sprzyja ona tworzeniu się postaw mało stereotypowych, likwidacji uprzedzeń czy przesądów oraz kształtowaniu się tolerancji, akceptacji, a także tworzeniu postaw zgodnych z rzeczywistością. Innymi ważnymi czynnikami kształtującymi postawy są także płeć i wiek.

Postawy pełnią wiele funkcji. Można je podzielić na funkcję orientacyjną, instrumentalną, społeczno-adaptacyjną, funkcję obrony ego oraz ekspresję wartości. Orientacyjna funkcja postaw pozwala, poprzez określony stosunek do obiektu, zorientować się jaki on jest, funkcja instrumentalna pozwala ocenić czy obiekt jest dla nas pozytywny, bądź negatywny przez pryzmat realizacji przez niego pewnych dążeń. Społeczno-adaptacyjna funkcja postaw służy głównie autoprezentacji i podtrzymaniu pożądanego więzi społecznych, natomiast funkcja obrony ego dotyczy nas samych i służy utrzymaniu dobrej samooceny i rozwiązywaniu wewnętrznych konfliktów, jak i funkcja ekspresji wartości, która sprawia nam satysfakcję ujawniania i utrzymywania pewnych postaw⁵. Podsumowując postawy pełnią dwie podstawowe funkcje, jakimi są:

- organizowanie wiedzy oraz kierowanie zbliżaniem i unikaniem,
- zaspokajanie wyższych potrzeb psychologicznych.

Ważnym dla tematyki postaw jest również poziom świadomości danej postawy. W związku z tym postawy możemy podzielić na jawne i ukryte inaczej utajone. Postawy jawne to takie, które świadomie wyznajemy i możemy w prosty sposób określić, natomiast ukryte to te, które są mimowolne, niekontrolowane, a czasem nawet nieuświadomiane. Literatura dostarcza wielu dowodów na to, że nie zawsze deklarowane przez nas postawy są spójne z zachowaniem. Wiele postaw ma pozaświadomy wpływ na aspekt behawioralny. Te rozbieżności wynikają z dwóch powodów – niechęci do ujawniania swoich prawdziwych postaw lub ich nieświadomości. Greenwald i Banaji wprowadził do psychologii teorię utajonego poznania społecznego. Teoria zakłada, że jednostka może posiadać nieświadomy afekt wobec obiektu postawy, wynikający z przeszłego doświadczenia. Związek ten nie musi być dla podmiotu ani jasny, ani zrozumiały, jednak

⁴ T. Mądrzycki, *op. cit.*

⁵ *Ibidem.*

będzie on odpowiedzialny za zachowanie⁶. Tak więc znak deklarowanej postawy, negatywny bądź pozytywny, nie musi być wcale zgodny z zachowaniem.

Stereotypizacja i uprzedzenia

Spółeczeństwo kształtuje osobowość człowieka i jest nieodłącznym elementem życia jednostek, a uczestnictwo w interakcjach społecznych służy rozwojowi, tworzeniu poglądów i socjalizacji. To społeczeństwo tworzy kulturę, obowiązujące normy i zasady, których odzwierciedleniem są zachowania społeczne. Spośród wszystkich zachowań społecznych, zjawisko nietolerancji i stereotypizacji jest najbardziej powszechne. Posługując się stereotypami uprzykrzamy życie nie tylko innym, ale także i my sami jesteśmy pod wpływem negatywnych oddziaływań. Stereotypy stanowią bazę nienawiści i dyskryminacji, prowadzą do niczym nieusprawiedliwionych strat moralnych i materialnych, a o ich zasadności decyduje siła poparcia i rozmiar zjawiska.

Mówiąc o zjawisku stereotypizacji należy zacząć od zdefiniowania pojęcia stereotyp. Pojęcie „stereotyp” pochodzi z greki i jest zlepkiem dwóch słów: *stereos* – twardy oraz *typos* – wzorec. Termin nie miał pierwotnie nic wspólnego ze zjawiskami społecznymi, lecz używany był w środowisku drukarskim. Oznaczał on „utrwalone w metalu odbicie składu typograficznego służące do druku wielkich nakładów, a więc nadające się do wielokrotnego użytku”⁷.

Pojęcie stereotypu we współczesnym znaczeniu zostało wprowadzone do socjologii i spopularyzowane przez Waltera Lippmanna, amerykańskiego intelektualistę, który po raz pierwszy użył go w wydanej w 1922 roku książce *Public Opinion*. W rozumieniu autora stereotyp to zespół trwałych opinii pozyskiwanych przez jednostki w procesie kontaktów społecznych, a nie w wyniku obserwacji rzeczywistości. To cząstkowy, indywidualny, schematyczny obraz powstający w umyśle człowieka, który odnosi się do jakiegoś faktu lub zjawiska społecznego⁸. Zdzisław Chlewiński w swojej definicji stereotypu, która w swoim rozumieniu została przyjęta w naukach społecznych uważa, że stereotypy to „pojęcia określające pewien rodzaj wiedzy (zwane przez niektórych badaczy «naiwnymi teoriami») o dość niedużym komponencie informacyjnym, ale za to utrwalonym i mało podatnym na modyfikację komponencie ewaluatywno-emocjonalnym”⁹.

Zdefiniowanie stereotypu jest dość skomplikowane ze względu na jego funkcjonowanie w dwóch znaczeniach. Należy dokonać rozróżnienia pomię-

⁶ A.G. Greenwald, M.R. Banaji, *Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem and stereotypes*, „Psychological Review” 1995, Vol. 102, No. 1, s. 4–27.

⁷ H. Kubiak, *Stereotypy etniczne a komunikacja międzynarodowa*, [w:] *U progu ery postwestfalskiej. Szkice z teorii narodu*, Kraków 2007, s. 235.

⁸ M. Kleg, *Hate prejudice and racism*, New York 1993, s. 136–138.

⁹ I. Pospiszył, *Patologie społeczne*, Warszawa 2011, s. 50.

dzy stereotypami indywidualnymi, a stereotypami kulturowymi. Stereotypy indywidualne to zespół wyobrażeń jednostki w stosunku do danej grupy. Stereotypy kulturowe dotyczą natomiast powszechnych przekonań, podzielanych przez dane społeczeństwo. Zainteresowanie genezą stereotypu na poziomie jednostki oraz jej interakcjami społecznymi doprowadziło do koncentracji na „oddolnych” determinantach stereotypów. To podejście zakłada, że proces uczenia się i ewentualna zmiana, już istniejących dla jednostki, stereotypów są rezultatem przyswajania informacji poprzez kontakty bezpośrednie. Obecnie najpopularniejsze są trzy podejścia wyjaśniające sposoby reprezentacji informacji na temat grup społecznych w pamięci jednostek i są mniej lub bardziej skuteczne w dążeniu do odpowiedzi na pytanie o kształtowanie się stereotypów i ich wpływ na procesy społeczne. Należą do nich: schematy grupowe, prototypy oraz egzemplarze¹⁰.

Schematy „to abstrakcyjne struktury wiedzy, w których wyszczególnione zostały cechy i atrybuty składające się na charakterystykę danego pojęcia”¹¹. Nadają one znaczenie informacji i ułatwiają jej przetwarzanie. Schematy pozwalają na ignorowanie elementów danej sytuacji uznanych za mało ważne. W sytuacjach społecznych schematy kierują zachowaniem włączając odpowiednie zakodowane „skrypty” behawioralne. Przetwarzanie schematyczne można potraktować jako mechanizm wewnętrzny, który pozwala na wyjaśnienie utrzymywania i stosowanie stereotypów. Prototypy grupowe są reprezentacjami umysłowymi, zbudowanymi ze zbioru skojarzeń pomiędzy daną etykietą grupy a cechami, jakie ją charakteryzują, przez co dają możliwość kontrolowanego uruchomienia i pomiaru stereotypów społecznych poprzez przywołanie nazw kategorii. Niestety w ramach modeli prototypowych, nie ma możliwości wyjaśniania w jaki sposób zachowanie jednostki i afekt są powiązane ze stereotypizacją. Innym podejściem wyjaśniającym reprezentowanie stereotypu są egzemplarze. Główną tezę tego podejścia jest fakt istnienia wspomnień konkretnych osób tj. egzemplarzy z danej grupy społecznej, oprócz wyłącznie abstrakcyjnych reprezentacji grup. Owe wspomnienia wpływają na reakcję w sytuacji kontaktu z osobami podobnymi do egzemplarzy¹².

Stereotypy, jako pewien rodzaj informacji, mają charakterystyczne cechy i pełnią określone funkcje, które nie zawsze są negatywne. Jako główne cechy stereotypów możemy wyróżnić ubogość w treść, jej małe zróżnicowanie oraz uproszczenie i słaba weryfikowalność wiedzy, silne skojarzenie z emocjami, przez co nabierają charakteru oceniającego, tendencyjnego i stronniczego, przybieranie charakteru uogólniającego, przypisując pewne cechy wszystkim członkom danej grupy, a także ich łatwe utrwalanie i mała podatność na zmiany, nawet pomimo napływu nowych informacji niepokrywających się z istniejącym

¹⁰ C.N. Macrae, C. Stangor, M. Hewstone, *Stereotypy i uprzedzenia*, Gdańsk 1999, s. 16.

¹¹ *Ibidem*, s. 16.

¹² *Ibidem*, s. 17-19.

stereotypem¹³. Wielu badaczy z dziedziny psychologii i socjologii twierdzi, że stereotypy spełniają wiele pożytecznych funkcji i służą między innymi do kształtowania naszej reprezentacji rzeczywistości. Wśród funkcji, jakie pełnią stereotypy w społecznej rzeczywistości, wyodrębnić można trzy: funkcję orientacyjną, psychologiczną i społeczną.

Funkcja orientacyjna stereotypów odpowiada za redukcję nadmiaru informacji na etapie odbioru bodźca, bądź uzupełnieniu informacji kiedy jest ich zbyt mało, czyli pełni tak zwaną funkcję kreatorską. W przypadku kiedy dostarczane nam informacje są sprzeczne, wiedza stereotypowa pomaga nam w odrzuceniu pewnych informacji, które są dla nas niewygodne lub mniej przekonujące. Funkcje psychologiczne stereotypów pozwalają zaspokoić psychologiczne potrzeby jednostki, jakimi są na przykład poczucie przewidywalności zdarzeń czy poczucie bezpieczeństwa. Stereotypy mają także charakter integrujący, dają poczucie wspólnoty, a także ułatwiają komunikację i nawiązanie porozumienia z członkami własnej grupy. Inną funkcją psychologiczną stereotypu jest funkcja kompensacyjna, która odpowiada za poziom poczucia wartości w stosunku do innych grup społecznych, a także funkcja kanalizująca agresję¹⁴.

Inną klasyfikację funkcji stereotypów, ujmując je jako społecznie korzystne i pożyteczne, proponuje Hieronim Kubiak¹⁵:

- Funkcja poznawcza – wpływa na zmniejszenie wysiłku poznawczego oraz ułatwienie orientacji w świecie poprzez procesy generalizacji i kategoryzacji.
- Funkcja stabilizująca – wpływająca na trwałość kultury, wprowadzanie w niej ładu oraz instytucjonalizację interesów grupowych.
- Funkcja introspekcyjna – czyli poznanie siebie poprzez porównanie do innych jednostek, wgląd w siebie, przystosowanie się do społeczeństwa.
- Funkcja mobilizacyjna – uzasadnianie działań w grupie społecznej, do której należymy, a także uzasadnianie zachowań wobec grup obcych.

„Czynienie użytku z wiedzy dotyczącej stereotypów w trakcie spostrzegania jakiegoś konkretnego człowieka”¹⁶ nazywamy stereotypizacją. Stereotypizacja nie zawsze jest tylko emocjonalna i wcale nie musi zmierzać do aktów obrażania. Może ona przybierać dwojaki charakter: stereotypizacji bez namysłu i stereotypizacji z rozmysłem. Bogdan Wojciszke w swojej publikacji odnosi te dwie postaci do władzy.

Stereotypizacja bez namysłu polega na automatycznym pomijaniu informacji sprzecznych ze stereotypem – osoba u władzy nie zwraca uwagi na inteligencję swojej sekretarki, gdyż i tak nic ważnego nie zależy od jej inteligencji. Stereotypizacja z rozmysłem polega na celowym zwracaniu uwagi na informacje zgodne ze stereotypem – osoba u władzy z roz-

¹³ I. Pospiszyl, *op. cit.*, s. 51.

¹⁴ *Ibidem*, s. 53.

¹⁵ H. Kubiak, *op. cit.*, s. 240.

¹⁶ C.N. Macrae, C. Stangor, M. Hewstone, *op. cit.*, s. 205.

mystem poszukuje oznak niesamodzielności u swojej sekretarki, by się utwierdzić w przekonaniu, że tylko na to stanowisko ona się nadaje¹⁷.

Z pojęciem stereotypu nieodłącznie związane jest zagadnienie uprzedzeń. Związek między obydwoma zjawiskami jest bardzo ścisły, jednak różnice, chociaż istotne, są mało widoczne. Zarówno stereotypy, jak i uprzedzenia oparte są na nieprawdziwej wiedzy dotyczącej grup społecznych, a ich zabarwienie jest silnie emocjonalne. Główną różnicą pomiędzy nimi jest ich źródło. Jak pisze Pospiszyl „korzenie stereotypów tkwią w niewiedzy, a korzenie uprzedzeń w podświadomości”¹⁸. Zdefiniowanie uprzedzeń jest równie problematyczne jak jednoznaczne zdefiniowanie stereotypów. Najprościej uprzedzenie zdefiniować można, jako „sąd powzięty z góry”. Jest to jednak definicja niejasna, nieukazująca związku pomiędzy postawą a powodem danego zachowania. Bardziej precyzyjną definicję uprzedzeń stworzył Allport uznając uprzedzenie za postawę wobec danej osoby należącej do jakiejś grupy społecznej, głównie z powodu jej przynależności. Inna, jeszcze bardziej czytelna propozycja definicji, autorstwa Zimbardo, traktuje uprzedzenie jako „wewnętrzną gotowość jednostek do reagowania tendencyjnego na członków pewnych grup”. Definicja, która traktuje uprzedzenia w sposób najbardziej ścisły i precyzyjny została zaproponowana przez Zdzisława Chlewińskiego. Jego zdaniem uprzedzenia to „zespół sądów z reguły negatywnych dotyczących jednostek lub grup (narodowych, religijnych czy innych) oparty na uogólnieniach wyprowadzonych z niekompletnych i fałszywych przesłanek”¹⁹. Natomiast kolejna definicja, stworzona przez Klause Thiele-Dohrmana mówi, że uprzedzenie, to „stosunek do jakiejś sprawy nie oparty na własnych doświadczeniach i rozpoznaniach”, a raczej uznane bez weryfikacji „poglądy, opinie, oczekiwania. Uprzedzenia mogą być wymierzone zarówno przeciw poszczególnym osobom, jak i całym grupom”²⁰.

W celu konkretyzacji pojęć zawartych w tych rozważaniach warto przytoczyć cechy różnicujące stereotyp od uprzedzenia, które I. Pospiszyl wymienia na kartach swojej książki²¹:

- stereotypy zawsze mają dwa ładunki: dodatni i ujemny; mogą być pozytywne bądź negatywne, w przeciwieństwie do uprzedzeń, które mają zawsze charakter negatywnego stosunku do ludzi,
- stereotypy nie są zabarwione emocjonalnie, uprzedzenia wywołują bardzo silnie zabarwione emocje,
- stereotypy przyjmują bierny charakter, natomiast uprzedzenia są symulatem do działania,

¹⁷ B. Wojciszke, *Psychologia władzy*, „Nauka” 2011, nr 2, s. 60.

¹⁸ I. Pospiszyl, *op. cit.*, s. 54.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ K. Thiele-Dohrman, *Psychologia plotki*, Warszawa 1980, s. 82.

²¹ I. Pospiszyl, *op. cit.*, s. 54.

- stereotypy mogą występować bez uprzedzeń, lecz uprzedzenia zawsze są mocno związane z istnieniem stereotypu.

W porównaniu do stereotypów, uprzedzenia są bardziej negatywne, jawne i przede wszystkim manifestowane w stosunkach społecznych. Nie towarzyszy im rozumowanie oceniające, polegające na poznaniu osoby lub grupy i zweryfikowaniu poglądu. Uprzedzenia są także ściśle związane z agresją, zarówno werbalną, jak i fizyczną, a także izolacją od członków danej grupy. To właśnie powoduje, że uprzedzenie można uznać za

skrajnie negatywny stereotyp, w którym reprezentanci na bazie emocji negatywnych manifestują wrogie postawy wobec ściśle określonych adresatów [...], uprzedzenie jest pewnym zawężeniem pola świadomości społecznej, ograniczającym spostrzeganie adresatów w kategoriach negatywnych²².

Tożsamość i tolerancja

W ciągu całego życia podlegamy procesowi rozwoju. Nie tylko zdobywamy wiedzę i liczne umiejętności, zyskujemy doświadczenie w radzeniu sobie w różnych sytuacjach, ale także, a nawet przede wszystkim kształtujemy swoją tożsamość i świadomość własnej odrębności pomimo licznych różnic. Pojęcie „tożsamości” ma charakter interdyscyplinarny i pozostaje w zainteresowaniu psychologii, socjologii czy politologii, jednak analiza zagadnienia tożsamości napotyka na problemy z wieloznacznością i nieprecyzyznością tego pojęcia. Zainteresowanie zjawiskiem tożsamości ma charakter dwojaki, uznane zostało²³:

- jako problem egzystencjalny jednostek uczestniczących w życiu społecznym, demonstrujących i komunikujących dyskusyjność działań i uczuć związanych z tożsamością,
- jako problem teoretyczno-metodologiczny dla samych badaczy zjawisk społecznych, który wiąże się z określeniem obszaru badań.

Pojęcie „tożsamości” wprowadził do nauk społecznych Erik Erikson w pierwszej połowie XX wieku po raz pierwszy używając je w książce pt. *Dzieciństwo i społeczeństwo*. Zdaniem autora tożsamość

to coś więcej niż suma dziecięcych identyfikacji. To narastająca w toku doświadczeń zdolność ego do integrowania wszystkich identyfikacji obejmujących zmienny bieg libido, umiejętności rozwinięte na podstawie wrodzonego wyposażenia oraz możliwości wynikłe z ról społecznych.

Pojmowana w ten sposób tożsamość pełni funkcję czynnika integrującego doświadczenia jednostki. Erving Goffman uważa tożsamość za zjawisko niejed-

²² H. Pietrzak, *Następstwa i efekty stereotypowego postrzegania człowieka i świata społecznego*, Rzeszów 2000.

²³ Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2000.

norodne i wielowymiarowe, które można analizować zarówno w wymiarze subiektywnego doświadczenia, czyli jako poczucie tożsamości, jak i w wymiarze treściowym. Zanegował on istnienie tożsamości jednostki i twierdził, że w zależności od kontekstu sytuacyjnego jednostka przejawia różne role aktora społecznego. W tym aspekcie Goffman wyróżnia tożsamość prywatną, tożsamość społeczną oraz tożsamość subiektywną²⁴.

Jak pisze Aleksandra Pilarska

Pojęcie tożsamości odnosi się do fundamentalnych zjawisk ludzkiej osobowości – wskazuje na względnie trwałe i odrębne od innych „bycie sobą”, umiejscawia jednostkę w czasie i przestrzeni, dając poczucie „bycia tym samym, mimo zmian”, określa jej społeczne identyfikacje, stanowiąc o poczuciu „bycia przynależnym i tożsamym z innymi”. Ujmując człowieka w relacji do siebie samego oraz w stosunku do innych ludzi, tożsamość stanowi nadrzędny regulator psychospołecznego funkcjonowania jednostki²⁵.

Istotne jest dokonanie rozróżnienia pomiędzy rodzajami tożsamości, bowiem w naukach społecznych funkcjonuje ich wiele, m.in. tożsamość społeczna, tożsamość osobista oraz tożsamość grupowa czy narodowa.

Ujęcie podmiotowe zakłada, że tożsamość społeczna przejawia się identyfikacją z innymi ludźmi – świadomością wspólnoty, współpracą, odczuwaniem więzi, natomiast w ujęciu przedmiotowym tożsamość społeczna to powiązania pomiędzy własną osobą i innymi ludźmi, nazywane „My”. Tożsamość społeczna, opierająca się na przynależności do wspólnej kategorii, charakteryzuje się poczuciem więzi co całej zbiorowości, nie do konkretnych osób. Koncepcje teoretyczne tożsamości społecznej, jako przedmiot analiz, traktują realną przynależność do grup. Skutkiem takiego traktowania tożsamości było powstanie teorii tożsamości społecznej Henriego Tajfela oraz teorii kategoryzowania samego siebie, autorstwa Jogna Turnera. Według wymienionych tożsamość społeczna może wyrażać się dwojako – jako spostrzeganie wspólnej przynależności do danej kategorii społecznej, a także podzieleniem emocjonalnego zaangażowania w uczestnictwo w grupie z innymi członkami. Tożsamość społeczna może, oprócz wymienionych, opierać się na przynależności symbolicznej, czyli identyfikacji z grupą, do której faktycznie się nie należy²⁶.

Subsystem samowiedzy, złożony ze spostrzeganych przez jednostkę cech najbardziej charakterystycznej dla niej i rozróżniających ją od innych ludzi, nazywamy tożsamością osobistą. Kształtuje się ona jako „Ja przedmiotowe”, już od wieku niemowlęcego, przez aktywność motoryczną, kontakty fizyczne czy emocjonalne z otoczeniem oraz wskutek komunikatów, co stwarza możliwość postrzegania i doświadczenia samego siebie. To, w jaki sposób postrzegamy własną osobę, w głównej mierze zależy od środowiska i warunków społeczno-kultu-

²⁴ E. Goffman, *Piętmo. Rozważania o zranionej tożsamości*, Gdańsk 2005.

²⁵ A. Pilarska, *Ja i tożsamość a dobrostan psychiczny*, Poznań 2012, s. 5.

²⁶ M. Jarymowicz, *Psychologia tożsamości*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. 3, red. J. Strelau, Gdańsk 2000, s. 118.

rowych w jakich wyrastamy. Spostrzegamy siebie oczyma innych przez pryzmat znaczeń istotnych dla danego środowiska²⁷.

Tożsamość grupowa jest rodzajem tożsamości społecznej i definiuje się ją, jako zbiór przekonań i samookreśleń, za pomocą których opisujemy siebie w zbiorowości innych ludzi. Tożsamość grupowa pozwala na udział we wspólnocie, przypisywanie sobie członkostwa, korzystanie z poczucia akceptacji i bezpieczeństwa, jakie daje grupa. Może mieć charakter prospołeczny, czyli działający na korzyść jednostki, oraz charakter antyspołeczny. Grupę w takim przypadku cechuje naruszanie norm prawnych i moralnych, a jej charakter jest dewiacyjny, niszczący i bardzo często przestępczy.

Tożsamość zbiorowa jest pojęciem pokrywającym się z tożsamością grupową i definiowana jako świadomość i poczucie odmienności grupy od innych na podstawie szczególnych cech, które wzmacniają grupę i stanowią o jej stabilizacji oraz wewnętrznej organizacji. Żadna zbiorowość nie może przetrwać bez poczucia własnej tożsamości, gdyż jest ona niezbędna do jej egzystencji. Czynniki wzmacniające i utrwalające tożsamość zbiorową wymienia Leszek Kołakowski i należą do nich idea narodowego ducha, doświadczenie ciągłości, związane z historią, antycypacja społeczna, czyli ukierunkowanie na przyszłość, cielesna tożsamość oraz świadomość określonego początku²⁸.

Miejsce pojęcia tolerancji w świecie podziałów na narody i państwa jest przedmiotem konfliktów ideologicznych, gdyż stało w sprzeczności z powszechnie uznawanymi zasadami: intelektualną, której podstawą jest docieranie do tego, co słuszne i prawdziwe, oraz polityczną, która polega na łagodzeniu konfliktów i sytuacji mogących zaburzyć porządek i ład społeczny. Tolerancja, jako postawa moralna polegająca na właściwym odnoszeniu się do atypowości innych, ma istotne znaczenie we współczesnym świecie ze względu na postępujące procesy globalizacji i deindywidualizacji. Rozważania dotyczące tolerancji muszą mieć swój początek w zjawisku akceptacji. Przez akceptację rozumiemy przyjęcie jakiejś opinii i postawy, wyrażającej zgodę na coś, ale także uznanie zobowiązania i pozytywną ocenę kogoś bez emocjonalnego zaangażowania. Akceptacja nie ma naładowania emocjonalnego, nie może być pozytywna lub negatywna. Niestety akceptowanie wszystkich postaw i zjawisk jest niemożliwe.

Człowiek jedynie tolerancyjny postrzega świat (w tym innych ludzi) jako zasadniczo opozycyjny wobec siebie samego [...]. Z tych względów jego stosunek do innego wyznaczony jest przez przyjętą przez niego perspektywę moje – obce. Natomiast, jeśli chodzi o osobę akceptującą [...] – świat pojęty jest jako pewna całość, do której człowiek akceptujący należy na równi z innymi. Brak tu właściwego dla postawy tolerancyjnej swoistego podziału świata na świat swój i świat innych. Na poziomie akceptacji świat jaw i się jako wspólny, jako nasz²⁹.

²⁷ *Ibidem*, s. 124.

²⁸ L. Kołakowski, *O tożsamości zbiorowej*, [w:] *Tożsamość w czasach zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo*, Kraków 1995.

²⁹ M. Michalik, *Europejskie modele tolerancji*, red. A.L. Zachariasz, S. Symotiuik, Rzeszów 2001, s. 88.

Pojęcie tolerancji i nietolerancji potocznie funkcjonują bardzo często w publikacjach prasowych i mass mediach, jednak w literaturze naukowej są one ściśle zdefiniowane. Kazimierz Krzysztofek definiuje tolerancję jako

uznawanie prawa innych do własnych poglądów, gustów itp. odmiennych od poglądów oceniającego. W encyklopediach mówi się o tolerancji intelektualnej (szacunek dla cudzych poglądów wyrażający się w dopuszczaniu ich do głosu), moralnej (przy zachowaniu elementarnych norm moralnych są uprawnione różne style życia, postawy, obyczaje i zwyczaje), religijnej (prawo do przyjmowania lub odrzucania wierzeń i praktyk postulowanych przez różne religie, wyznania)³⁰.

Wincenty Okoń określa tolerancję, jako pobłażliwość objawiającą się daniem innym prawa do posiadania własnych poglądów i określonego zachowania oraz postaw w związku z tymi poglądami. Wyróżnia on dwa rodzaje tolerancji: tolerancję umysłową, czyli respektowanie poglądów innych ludzi, oraz tolerancję moralną, która jest wyrozumiałością dla zachowania i innego stylu życia³¹.

Najczęściej stosunek do inności rozpatrywany jest w kategoriach tolerancji i nietolerancji. Powszechne rozumienie nietolerancji można podsumować w następujący sposób: nietolerancja to sposób postępowania polegający na odmawianiu innym ludziom prawa do głoszenia poglądów, manifestowania postaw, a także do zachowań i praktyk, które chociaż niesprzeczne z obowiązującym prawem i zasadami współżycia społecznego, różnią się od poglądów, postaw, zachowań i praktyk uznawanych za wyłącznie słuszne przez osobę nietolerancyjną. Postępowanie takie przyjmuje różne formy dyskryminacji, a czasami nawet wiąże się z użyciem przemocy.

Definicje nietolerancji o charakterze wieloskładnikowym stworzył Tadeusz Pilch i według autora nietolerancja oznacza postawę, która wynika z rozumowych lub pseudo rozumowych procesów i jest umotywowana wieloma czynnikami zabarwionymi emocjonalnie. Podmiotem nietolerancji mogą być zarówno jednostki czy grupy społeczne, ale także instytucje czy państwo, wykazujące odmienną w zachowaniu i wyznawanych wartościach. Nietolerancja może przyjmować skrajne postacie agresji, eliminacji czy niszczenia³².

Pilch stwierdził, że postawy podlegają stopniowaniu według następującego schematu:

- najłagodniejsza postać nietolerancji charakteryzuje się odtrąceniem psychicznym, lecz nieobjawianiem się w zachowaniu, dystansem wobec osoby, jej postaw i zachowania,

³⁰ K. Krzysztofek, *Tolerancja i nietolerancja: kilka pytań i hipotez badawczych*, [w:] *O tolerancji we współczesnej demokracji liberalnej*, red. I. Branicka-Jakubowska, Warszawa 2010, s. 176.

³¹ J. Bazaniak, *Inność obiektem tolerancji. Kształtowanie postaw tolerancyjnych u dzieci w wieku wczesnoszkolnym w ich środowisku edukacyjnym*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2009, t. 23, s. 325.

³² *Ibidem*, s. 327.

- następny etap to dezaprobaty słowna lub atak werbalny, krytyka, ośmieszanie, bez wyraźnego przejawu zachowania,
- trzeci etap ma postać behawioralną z widocznymi negatywnymi emocjami i przybiera formę demonizacji osoby poprzez słowa, agresywne gesty czy karykaturalne rysunki,
- następnym etapem jest skłonność do represji fizycznych i stosowanie represji psychicznych,
- najgorszy przejaw nietolerancji to chęć eliminacji osób o odmiennych poglądach, niszczenie ich kultury³³.

Material i metody

Badania prowadzone były na przełomie sierpnia i września 2015 roku w formie badań sondażowych – ankiety internetowej. Badana próba jest próbą nielosową opartą głównie na doborze celowym, a grupą celową są studenci szkół wyższych w Krakowie. Oprócz doboru celowego, zastosowano także metodą *kuli śnieżnej*, czyli rekrutowanie kolejnych uczestników badania poprzez uczestników początkowych.

W badaniu wzięło udział stu respondentów będących studentami krakowskich uczelni wyższych – 40 mężczyzn oraz 60 kobiet w przedziale wiekowym od 20 do 28 lat. Średnia wieku wyniosła 22,8 lat. Szczegółowy rozkład respondentów, z podziałem na poszczególne uczelnie oraz płeć, przedstawia poniższa tabela.

Tabela liczości: podział respondentów ze względu na uczelnię oraz płeć

Uczelnia	Płeć		Ogółem
	Kobieta	Mężczyzna	
Akademia Górniczo-Hutnicza	6	13	19
Akademia Wychowania Fizycznego	3	2	5
Inne	9	2	11
Krakowska Akademia	12	5	17
Krakowska Wyższa Szkoła Promocji Zdrowia	1	0	1
Politechnika Krakowska	1	2	3
Uniwersytet Ekonomiczny	4	4	8
Uniwersytet Jagielloński	14	5	19
Uniwersytet Pedagogiczny	10	7	17
Ogółem	60	40	100

Źródło: opracowanie własne.

³³ *Ibidem*, s. 328.

Charakterystyka narzędzia

W odniesieniu do wszystkich respondentów zastosowano ten sam kwestionariusz ankiety konstrukcji własnej. Kwestionariusz składał się z trzech części. Pierwsza część to część metryczkowa, w której pytania dotyczyły głównych zmiennych niezależnych, tj. uczelni i grupy kierunków studiów, a także płci i wieku. Kolejna część kwestionariusza składała się z 30 stwierdzeń, do których osoba badania miała się ustosunkować. W tej części wykorzystano pięciostopniową skalę Likerta, która bardzo często wykorzystywana jest do badania zjawisk, opinii, postaw czy poglądów osób badanych na zadane pytania kwestionariuszowe.

Twierdzenia zawarte w tej części podzielić możemy na trzy zasadnicze obszary: sytuację studentów Ukraińskich na uczelni w oczach polskich studentów, odczuć osób badanych związanych z obcowaniem i relacjami ze studentami z Ukrainy, a także stosunku osób badanych do podejmowanych działań na rzecz pomocy Ukraińcom.

Trzecia część miała charakter dyferencjału semantycznego, czyli listy określeń przeciwstawnych, gdzie uczestnicy badania zaznaczali na skali liczbowej wartość, która ich zdaniem określa natężenie danej cechy. Ta część pracy miała na celu określić jakie są najczęstsze skojarzenia osób badanych z narodem ukraińskim. W celu uniknięcia odpowiedzi statystycznie mało ważnych wykorzystano skalę 1–4. Przykładowe zestawienia określeń to zdyscyplinowany – samowolny, rzetelny – niesolidny, mało pijący – nadużywający alkoholu.

W celu ułatwienia analizy zgromadzonych danych pytaniom i możliwym odpowiedziom zamieszczonym w ankiecie przypisano konkretną wartość liczbową. Ilościowy charakter badań pozwala na uzyskanie „nowych” informacji dla danego zjawiska. Zastosowana w ankiecie skala Likerta (1–5) pozwala precyzyjnie określić stosunek osoby badanej do danego stwierdzenia.

Stwierdzenia zawarte w ankiecie mają także charakter pytań odwróconych, dla których wynik jest odwrotnie proporcjonalny. Pytania odwrócone w ankiecie stanowią 40% ogółu pytań (12). W celu określenia postawy respondentów założono, że im wyższa liczba uzyskanych punktów, tym stosunek do społeczności studentów ukraińskich, jak i narodu Ukraińskiego jest bardziej negatywny. Maksymalna liczba punktów do uzyskania wynosiła 120, natomiast minimalna 0. Powyższy wynik obliczono podstawiając następujące dane:

- zdecydowanie się nie zgadzam – 1 pkt,
- raczej się nie zgadzam – 2 pkt,
- nie mam zdania – 0 pkt,
- raczej się zgadzam – 3 pkt,
- zdecydowanie się zgadzam – 4 pkt.

Na podstawie uzyskanych wyników surowych utworzono 9 stopniową skalę staninową dla oceny postaw i przyjęto ich odpowiednie kategorie:

- Stanin 1–2 – Postawy neutralne,
- Stanin 3–4 – Postawy pozytywne,
- Stanin 5–6 – Postawy ambiwalentne,
- Stanin 7–8 – Postawy negatywne,
- Stanin 9 – Postawy skrajnie negatywne.

Wyniki badania i ich omówienie

Otrzymane wyniki badań omówiono odwołując się do następujących kwestii:

1. Świadomości multikulturowości społeczności akademickiej; 2. Sytuacji studentów ukraińskich widzianej oczami ich polskich kolegów; 3. Relacji polskich studentów ze studentami z Ukrainy; 4. Stosunku badanych do pomocy świadczonej Ukraińcom; 5. Postaw wobec studiującej młodzieży ukraińskiej; 6. Różnic w postawach ze względu na płeć badanych studentów oraz 7. Stereotypu typowego studenta ukraińskiego. Oto szczegółowe zestawienie otrzymanych wyników:

1. Świadomość multikulturowości społeczności akademickiej

Uzyskane wyniki wskazują, że aż 90% respondentów miało możliwość nawiązania kontaktu ze studentami narodowości ukraińskiej, co może świadczyć o skali zjawiska „ukrainizacji” polskich uczelni. Ponadto wyniki wykazały, że świadomość studentów dotycząca studiowania na ich uczelni osób o narodowości Ukraińskiej jest wysoka i wynosi 81%. Wśród najczęściej pojawiających się narodowości studiujących na uczelniach respondenci wskazali Ukraińców (56 osób), Hiszpanie (19 osób), Białorusini (12 osób), Rosjanie (13 osób) oraz Azjaci (13 osób).

2. Sytuacja studentów ukraińskich na uczelni w oczach studentów polskich

Z analizy otrzymanych danych stwierdzić można, że polscy studenci nie zaobserwowali, aby studenci narodowości ukraińskiej traktowani byli ulgowo, bądź faworyzowani przez prowadzących zajęcia. Najczęściej wybieranym wariantem odpowiedzi w tym przypadku było ‘nie mam zdania’ dlatego nie można jednak jednoznacznie określić stanowiska krakowskiej społeczności akademickiej, gdyż członkowie grupy reprezentatywnej w ponad 40% (40,5%) uznali, że nie mają zdania dotyczącego przedstawionych stwierdzeń. Ci natomiast, którzy przedstawili swoje stanowisko i było ono pozytywne stanowią 36% ogółu respondentów. W stosunku do kwestii wzajemnych korzyści z obecności osób innej narodowości na uczelni studiowanie z taką osobą, w tym przypadku narodowości ukraińskiej, nie ma wpływu na uzyskiwane przez respondentów oceny i nie mobilizuje ich do pracy, za czym opowiada się 49% respondentów. 40% respondentów zgadza się ze stwierdzeniem, że „Polscy i ukraińscy studenci czerpią obopólne korzyści ze wspólnego studiowania”.

3. Relacje Polaków ze studentami ukraińskimi oraz stosunek do ich obecności na polskich uczelniach

Dane empiryczne pozwalają na sformułowanie wniosku, że studenci Ukraińscy nie zaburzają relacji w grupach i takie zdanie ma ponad połowa respondentów (51%), a ich obecność zwiększa świadomość wielokulturowości społeczeństwa, co twierdzi niespełna 60% badanych (dokładnie 57%). Ponadto polscy studenci w relacjach interpersonalnych ze studentami narodowości ukraińskiej nie unikają kontaktów, za czym opowiada się 70% respondentów, a 64% badanych twierdzi, że w towarzystwie Ukraińca nie odczuwałby dyskomfortu.

4. Stosunek respondentów do podejmowanych działań na rzecz pomocy Ukraińcom
Pomoc Ukraińcom, ze względu na sytuację polityczną, 38% badanych uznało za stosowną, a za powód emigracji młodych ludzi 42% respondentów uznało konflikt zbrojny. Kontrowersje wzbudziło stwierdzenie zawierające w swojej konstrukcji określenie 'biedny', traktujące sytuację materialną jako podstawę do pomocy i było największą rozbieżnością, w przypadku której 72% respondentów miało stanowisko przeciwne.

Ta część badań miała także na celu określenie czy respondenci traktują studentów narodowości ukraińskiej jako konkurencję na rynku pracy. 38% respondentów uznało, że studenci z Ukrainy mają lepsze szanse znaleźć pracę na polskim rynku, ze względu na znajomość dodatkowego języka, jakim jest ich język ojczysty, a za ich powrotem do ojczystego kraju po zakończeniu edukacji opowiada się 50% respondentów.

5. Postawy wobec studentów narodowości ukraińskiej

Prawie połowa osób badanych (45%) charakteryzuje się postawą pozytywną wobec swoich ukraińskich kolegów. Postawa ambiwalentna charakteryzuje się jednoczesnym występowaniem pozytywnego, jak i negatywnego nastawienia do obiektu. Osoby przejawiające tą postawę stanowią 28% grupy badanych. Negatywną, bądź skrajnie negatywną postawę wobec studentów z Ukrainy prezentuje niemalże 24% respondentów. Ponadto badania wskazują, że lepszy stosunek do studentów odmiennej narodowości mają studenci kierunków społecznych i medycznych, aniżeli kierunków ścisłych, wśród których najczęściej z badanych kierunków pojawiają się postawy negatywne, bądź skrajnie negatywne.

Tabela wyników: postawy wobec studentów z Ukrainy

Stanin	Postawa	0,5
1–2	Neutralna	3
3–4	Pozytywna	45
5–6	Ambiwalentna	28
7–8	Negatywna	18
9	Skrajnie negatywna	6

Źródło: opracowanie własne.

6. Różnice płciowe w postawach studentów wobec narodowości ukraińskiej
 Za istotne uznano określenie różnic płciowych w prezentowanych postawach wobec narodowości ukraińskiej. Informacje zawarte w tabeli oraz wyliczenia procentowe wskazują, że płeć nie jest wyznacznikiem dla nacechowania emocjonalnego postawy. Różnice w postawach kobiet i mężczyzn są znikome. Postawy pozytywne wśród kobiet stanowią 21,6% podczas gdy u mężczyzn 25%. Postawy negatywne natomiast wśród grupy kobiet stanowią 45%, a wśród mężczyzn 47,5%.

Tabela licznosci: różnice płciowe w postawach

Płeć	Suma					Ogółem
	Postawa neutralna	Postawa pozytywna	Postawa ambiwalentna	Postawa negatywna	Postawa skrajnie negatywna	
Kobieta	1	27	19	12	1	60
Mężczyzna	2	19	9	6	4	40
Ogółem	3	46	28	18	5	100

Źródło: opracowanie własne.

7. Stereotyp typowego studenta ukraińskiego

W celu ustalenie najczęstszego stereotypu zastosowany został dyferencjał semantyczny składający się z 12 par określeń przeciwstawnych. W większości par określeń uzyskany wynik przychyłał się w kierunku określenia pejoratywnego. Jedynym wyjątkiem była para określeń „zadbany ≠ niechlujny”. Szczegółowe dane prezentuje poniższa tabela.

Tabela wyników: dyferencjał semantyczny. Typowy student ukraiński jest:

Pozytywne	1	2	3	4	Przeciwstawne	M
Spokojny	14	22	41	23	Awanturnik	2,73
Mało pijący	5	16	28	51	Nadużywający alkoholu	3,25
Zaangażowany w naukę	15	29	29	27	Leniwy	2,68
Zadbany	47	41	9	3	Niechlujny	1,68
Biedny	5	17	43	35	Bogaty	3,08
Rzetelny	13	31	38	18	Niesolidny	2,61
Szanujący inną kulturę	13	22	54	11	Nieszanujący innej kultury	2,63
Zdyscyplinowany	16	18	40	26	Samowolny	2,76
Uczciwy	6	21	49	24	Oszust	2,91
Grzeczny	9	24	35	32	Opryskliwy	2,90
Skromny	5	17	41	37	Wywyższający się	3,10
Szczerzy	9	14	32	45	Dwulicowy	3,13

Źródło: opracowanie własne.

Jak można zaobserwować poprzez analizę wyników, wszystkie zawarte w tabeli negatywne określenia wybierane były przez respondentów częściej aniżeli określenia pozytywne. Nie sposób więc nie uznać, że wśród polskiej społeczności akademickiej istnieją jednoznaczne stereotypy dotyczące studentów z Ukrainy. Określeniami najczęściej kojarzonymi z obrazem typowego studenta ukraińskiego to nadużywający alkoholu (51%), dwulicowy (45%), wywyższający się (37%) i bogaty (35%).

Podsumowanie

Niniejsza praca dotyczy stosunku studentów wobec zjawiska „ukrainizacji” polskich uczelni, a także postaw przez nich prezentowanych. Pomimo przesłanek świadczących o niskiej tolerancji wobec osób narodowości ukraińskiej studiujących na krakowskich uczelniach, wyniki badań temu zaprzeczają. Świadomość społeczna polskich studentów, wykracza poza ramy antypatii i stwierdzić można, że wbrew poglądom badacza, obecność studentów z Ukrainy nie jest tak problematyczną kwestią. Niemniej jednak pewne obszary, takie jak np. odbieranie możliwości uzyskania świadczeń pomocowych, czy zajmowanie przez studentów ukraińskich miejsc w akademikach, są kontrowersyjne. Jednak większość badanych twierdzi, że obecność studentów z Ukrainy w krakowskim środowisku akademickim, jest korzystna. Zwiększanie świadomości multikulturowego społeczeństwa wiąże się ze zmianą przekonań i modyfikacją stereotypów. Okazało się jednak, że brak jest spójności pomiędzy reprezentowanymi postawami. Niestety pomimo wykazywanych pozytywnych jawnych postaw wobec Ukraińców, postawy ukryte i stereotypy są silnie nacechowane negatywnie. Obraz typowego studenta ukraińskiego w oczach Polaków jawi się, jako nadużywający alkoholu, dwulicowy, wywyższający się bogacz. Większość postaw respondentów uznać można za egalitarne, dążące do równości pomimo różnic narodowych. Świadczą o tym odpowiedzi dotyczące stosunku badanych do osób narodowości ukraińskiej, braku dyskomfortu w relacjach czy słuszności pomocy. Powyższą różnicę zinterpretować można np. świadomością danej postawy. Jak zostało wspomniane wcześniej, nie zawsze deklarowane postawy są spójne z zachowaniem, często mogą być one nieuświadomione. Ich źródło działania jest trudne do zidentyfikowania i mogą one wynikać z przeszłych doświadczeń. Istotne jest także, że obecne media dostarczają człowiekowi obrazu danej społeczności, który w sposób niekontrolowany, może odgrywać znaczącą rolę w procesie tworzenia schematów i kategoryzacji. Próba wyjaśnienia przyczyn niezgodności postaw z zachowaniem oprócz nieświadomego charakteru postaw pozwala na stwierdzenie, że ludzie nie zawsze są chętni do ujawniania swojego prawdziwego nastawienia wobec obiektu, ponieważ się go wstydzą lub stoi on w sprzeczności z ogólnie obowiązującymi normami. Należy jednak pamiętać, że zmiana już istniejących

dla jednostki stereotypów jest możliwa, a wpływ na nią mają przede wszystkim: przyswajanie informacji poprzez kontakty bezpośrednie i towarzyszący im proces uczenia się. Możliwe więc, że z biegiem czasu rozbieżność pomiędzy postawami polskich studentów a stereotypem osoby narodowości ukraińskiej ulegnie zmianie ze względu na zwiększającą się wciąż ukrainizację uczelni, tym samym dając Polakom możliwość bezpośredniego kontaktu i weryfikacji dotychczas posiadanych przekonań.

Aneks

Kwestionariusz ankiety

Akceptacja inności. Postrzeganie odmienności narodowej studentów Ukrainy wśród studentów uczelni krakowskich

Szanowni Państwo,

Uprzejmie proszę o wypełnienie poniższej kwestionariusza ankiety. Ankieta ma charakter anonimowy i służy wyłącznie celom badawczym. Została opracowana na potrzeby przygotowania pracy magisterskiej na temat „Akceptacja inności – studia nad postrzeganiem odmienności narodowej studentów Ukrainy wśród studentów uczelni krakowskich”.

Ankieta składa się z dwóch części – metryczkowej i merytorycznej. Uzupełnienie drugiej części ankiety polega na ustosunkowaniu się do 30 podanych stwierdzeń na podstawie następującej skali:

- 1 – zdecydowanie się nie zgadzam*
- 2 – raczej się nie zgadzam*
- 3 – nie mam zdania*
- 4 – raczej się zgadzam*
- 5 – zdecydowanie się zgadzam*

oraz wyboru odpowiedniego natężenia cechy spośród 12 prezentowanych zestawień.

Z góry dziękuję za udział w badaniu i proszę o szczerą odpowiedź.

Przed wysłaniem ankiety, proszę sprawdzić czy wszystkie pola są uzupełnione.

Cześć metryczkowa

Płeć: kobieta / mężczyzna

Uczelnia:

- Akademia Górniczo-Hutnicza
- Akademia Wychowania Fizycznego
- Krakowska Akademia

- Krakowska Wyższa Szkoła Promocji Zdrowia
- Politechnika Krakowska
- Uniwersytet Ekonomiczny
- Uniwersytet Jagielloński
- Uniwersytet Pedagogiczny
- inne

Grupa kierunku studiów:

- kierunki biologiczne i przyrodnicze
- kierunki ekonomiczne
- kierunki humanistyczne
- kierunki medyczne
- kierunki prawa i administracji
- kierunki społeczne
- kierunki ścisłe
- kierunki wychowania fizycznego

Kierunek studiów:

Czy na Twojej uczelni zauważyłeś/zauważyłaś studentów innej narodowości?

Jeśli tak, to jakiej:

Czy kiedykolwiek miałeś/miałaś okazje spotkać się ze studentami narodowości ukraińskiej studiującymi w Polsce?

- tak
- nie
- nie pamiętam

Czy na Twojej uczelni studiują studenci narodowości ukraińskiej?

- tak
- nie
- nie wiem

Część merytoryczna

Ustosunkuj się do podanych stwierdzeń na podstawie następującej skali:

- 1 – zdecydowanie się nie zgadzam
- 2 – raczej się nie zgadzam
- 3 – nie mam zdania
- 4 – raczej się zgadzam
- 5 – zdecydowanie się zgadzam

1. Studenci z Ukrainy odbierają polskim studentom możliwość korzystania ze świadczeń pomocowych dostępnych na uczelni.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

2. Powinniśmy pomagać studentom z Ukrainy ze względu na sytuację polityczną ich państwa.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

3. Liczba obecnych na uczelniach studentów z Ukrainy zwiększa barierę językową w kontaktach studentów.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

4. Studenci z Ukrainy zajmują miejsca w akademikach, które powinny być przeznaczone dla polskich studentów.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

5. Liczba miejsc na uczelni dla studentów z Ukrainy powinna być jasno określona.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

6. Studenci z Ukrainy łatwiej uzyskują zaliczenia i zdają egzaminy.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

7. Wykładowcy faworyzują studentów z Ukrainy.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

8. W towarzystwie studentów z Ukrainy odczuwałbym/odczuwałabym dyskomfort.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

9. Irytowałoby mnie spotkanie na korytarzach uczelni, studentów mówiących w obcym języku.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

10. Byłbym/byłabym wściekła gdyby student z Ukrainy dostał lepszą ocenę ode mnie.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

11. Jestem przeciwny/przeciwna napływowi zagranicznych studentów do Polski.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

12. Program Erasmus jest jedyną opcją jaką respektuję jeśli chodzi o naukę na polskich uczelniach zagranicznych studentów.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

13. Studenci z Ukrainy zaburzają relacje w grupie ćwiczeniowej/ warsztatowej/ kierunkowej między polskimi studentami.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

14. Ukraińscy studenci po zakończonej edukacji na polskiej uczelni mają lepsze perspektywy w znalezieniu pracy, ze względu na znajomość dodatkowego języka.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

15. Jestem zdania, że polski rząd powinien ograniczyć dostęp do edukacji osobom o innej narodowości.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

16. Studenci z Ukrainy uzyskujący dobre wyniki w nauce, działają mobilizująco na Polaków.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

17. Myślę, że przebywanie ze studentami z Ukrainy zwiększa świadomość istnienia społeczeństwa wielokulturowego.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

18. Polscy i ukraińscy studenci czerpią obopólne korzyści ze wspólnego studiowania.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

19. Jestem przekonany/przekonana że miejsca na polskich uczelniach powinny być wyłącznie dla polskich studentów.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

20. Istnienie społeczeństwa wielokulturowego zmniejsza nienawiść wobec innych narodów.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

21. Jeśli miałbym/miałabym możliwość, to w ramach wymiany studenckiej chętnie wyjechałbym/wyjechałabym na Ukrainę.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

22. Gdybym miał/miała możliwość rozmowy ze studentami z Ukrainy chętnie dowiedziałbym/dowiedziałabym się o ich kulturze i obyczajach.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

23. Studenci z Ukrainy przebywający z naszym kraju, nie szanują polskiej kultury i panujących w Polsce zasad.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

24. Ukraińscy studenci są zmuszeni emigrować z kraju w celach edukacyjnych z powodu panującego tam konfliktu zbrojnego.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

25. Myślę, że władze uczelni postępują słusznie dając możliwość studiowania w Polsce młodym Ukraińcom.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

26. Studenci z Ukrainy są biedni, więc polskie państwo i społeczeństwo powinno im pomagać.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

27. Chciałbym/chciałabym, żeby w kolejnych latach studenci z Ukrainy mieli możliwość kształcenia się na polskich uczelniach.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

28. Uważam że ukraińscy studenci po zakończeniu edukacji w Polsce powinni wrócić do swojego kraju, aby nie zajmować miejsc pracy polskim absolwentom.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

29. Nie miałbym/miałabym nic przeciwko, aby współdzielić mieszkanie/akademik ze studentem narodowości ukraińskiej.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

30. Gdybym przebywał/przebywała w towarzystwie studentów z Ukrainy, celowo unikałbym/unikałabym z nimi kontaktu.

	1	2	3	4	5	
zdecydowanie się nie zgadzam	☐	☐	☐	☐	☐	zdecydowanie się zgadzam

Lista określeń przeciwstawnych

Zaznacz na skali liczbowej wartość, która Twoim zdaniem określa natężenie danej cechy u studenta narodowości Ukraińskiej studiującego w Polsce.

Typowy student ukraiński jest spokojny / awanturnik

	1	2	3	4	
spokojny	☐	☐	☐	☐	awanturnik

Typowy student ukraiński jest mało pijący / nadużywający alkoholu

	1	2	3	4	
mało pijący	☐	☐	☐	☐	nadużywający alkoholu

Typowy student ukraiński jest zaangażowany w naukę / leniwy

	1	2	3	4	
zaangażowany w naukę	☐	☐	☐	☐	leniwy

Typowy student ukraiński jest zadbany / niechlujny

	1	2	3	4	
zadbany	☐	☐	☐	☐	niechlujny

Typowy student ukraiński jest biedny / bogaty

	1	2	3	4	
biedny	☐	☐	☐	☐	bogaty

Typowy student ukraiński jest rzetelny / niesolidny

	1	2	3	4	
rzetelny	☐	☐	☐	☐	niesolidny

Typowy student ukraiński jest szanujący / nieszanujący innej kultury

	1	2	3	4	
szanujący inną kulturę	☐	☐	☐	☐	nieszanujący innej kultury

Typowy student ukraiński jest zdyscyplinowany / samowolny

	1	2	3	4	
zdyscyplinowany	☐	☐	☐	☐	samowolny

Typowy student ukraiński jest uczciwy / oszust

	1	2	3	4	
uczciwy	☐	☐	☐	☐	oszust

Typowy student ukraiński jest grzeczny / opryskliwy

	1	2	3	4	
grzeczny	☐	☐	☐	☐	opryskliwy

Typowy student ukraiński jest skromny / wywyższający się

	1	2	3	4	
skromny	☐	☐	☐	☐	wywyższający się

Typowy student ukraiński jest szczery / dwulicowy

	1	2	3	4	
szczery	☐	☐	☐	☐	dwulicowy